

Miljøbeskyttelse - i gamle dage

Af Gunnar Kjær Mortensen

Man kunne forledes til at tro, at "miljøbeskyttelse" er noget nymodens, som blev indført 1. oktober 1974, men dette er ingenlunde tilfældet. Størstedelen af de opgaver, der i dag er omfattet af miljøbeskyttelseslovgivningen, blev før 1974 varetaget af sundhedskommissionerne i henhold til sundhedsvedtægterne.

Forhistorien går imidlertid helt tilbage til 1709-18, hvor der nedsattes en sundhedskommission i Helsingør i anledning af udbrud af pest, og 24. sept. 1770 udkom et kgl. reskript, som anbefalede nedsættelse af sundhedskommissioner. Den efterfølgende lovgivning gik især ud på at hindre udbredelse af smitsomme sygdomme (forordning af 17. apr. 1782 om smitsomme sygdomme på landet) og hindring af indførsel af smitsomme sygdomme ved anløb af skibe ankommende fra sygdomsramte områder (forordning af 8. febr. 1805 angående karantænevæsenet i Danmark). Sidstnævnte bestemmelser blev strammet op ved forordning af 19. juni 1831 under indtryk af en truende koleraepidemi. Næste skridt var loven om sundhedsvedtægter af 12. jan. 1858, som pålagde alle kommuner at udarbejde sundhedsvedtægter, men da loven kun var midlertidig for 5 år, fik den i 1863 gyldigheden forlænget "indtil videre". Man skulle således kunne forvente at finde sundhedsvedtægter af 1858 eller 1863 fra sognekommunerne, men de første, der eksisterer fra sognekommuner indenfor Sydthy kommune, er udarbejdet i henhold til Lov nr. 78 af 24. April 1888 om Foranstaltninger imod Udbredelse af smitsomme Sygdomme. Der er således bevaret protokoller fra 1888-89 fra Hurup, Skyum-Hørdum, Visby-Heltborg og Bedsted-Grurup.

Sundhedskommissionerne havde mange forskellige arbejdsopgaver, som i nutiden er delt ud på en hel række forskellige instanser: kommuner og amtskommuner varetager miljøbeskyttelseslovgivningen, miljø- og levnedsmiddelkontrolenhederne varetager levnedsmiddellovgivningen samt dele af miljøbeskyttelseslovgivningen, arbejdstilsynet varetager lov om arbejdsmiljø og embedslægeinstitutionen varetager det

overordnede tilsyn indenfor sundhedssektoren samt mindre dele af ovennævnte lovområder.

I det følgende er udvalgt et antal sager, som de ses belyst i de gamle sundhedskommissionsprotokoller, og der er ved udvælgelsen stræbt efter at belyse et bredt udsnit af de forskelligartede sagstyper, som sundhedskommissionerne skulle tage stilling til.

Grundstensnedlæggelse på andelsmejeriet »Frem« i foråret 1897. Personerne på stilladset er fra venstre: Bartold Dam, (foroverbøjet) skomager Bjørregaard, Hans Jensen, Adolf Sørensen, Ludvig Klitgaard, (fanebarer) sønner Jens Christensen, sagfører Schou, Th. Sabro og murermester Nørgaard. I højre forgrund ses fra venstre: fra sagfører Schou, datteren Asta Schou og dernæst armager Nørby. Egnshist. Arkiv.

Det ny andelsmejeri i Hurup

Da man planlagde anlæggelsen af mejeriet, inddrog man sundhedskommissionen, som det fremgår af indførelsen i protokollen:

Aar 1897 den 16. Marts mødte undertegnede Sundhedskommission hos J. Hanke i Hurup i anledning af anlæggelsen af Hurup Mejeri og Uldspinderi. Kommissionen vedtog at Afløbet fra Mejeriet føres gennem glaserede Rørledninger til murede vandtætte Beholdere i mindst 50 Alens Afstand fra Mejeriet, hvilke

Beholdere maa Udtømmes og Indholdet bortføres paa en saadan Maade at det ikke bliver til Gene for Omboende.

*I. J. Jeppesen   Søren Henriksen
Kristian Mikkelsen
formand*

Allerede d. 27. marts trådte kommissionen atter sammen, og man var samlet med bestyrelsen for andelsmejeriet for at bese byggegrunden, som af kommissionen blev anset for at være "sund og god", og samtidig benyttedes lejligheden til at gentage kravene fra forrige møde vedrørende afløbsforholdene.

Mejeriet er derpå blevet opført i løbet af sommeren 1897 og stod klar til indvielse i oktober:

Aar 1897 den 2. Oktober samledes Sundhedskommissionen sammen med Distriktslægen paa det nye anlagte Andelsmejeri i Hurup for at tage Syn over dette inden det tages i Brug. Brøndvandet fandtes rent og klart. Afløbningsforholdene fra Mejeriet nogenlunde tilfredsstillende, idet Sundhedskommissionen henstillede til Mejeriets Bestyrelse, at naar Hurup By fik en fælles Kloakledning, skulle Afløbet fra Mejeriet føres ud i denne i vandtætte glaserede Ledninger.

*I. J. Jeppesen   Søren Henriksen
Kristian Mikkelsen*

Alt skulle nu være i den skønneste orden, og man påbegyndte produktionen, men ak, glæden blev kun kort, for allerede 20. febr. 1898 indkom en klage over mejeriets afløbsvand, og efter afholdt syn blev det fundet nødvendigt at pålægge mejeriet at oprense afløbet 2 gange ugentlig, "og for øvrigt så ofte det gjøres nødvendig" og desuden skulle indløbet forsynes med rist. Det ser ud til at disse forholdsregler har været tilstrækkelige, for mejeriet ses i en lang årrække ikke oftere nævnt i forbindelse med klager eller uhygiejniske forhold.

Landbrugsforurening

Man kan af de gamle protokoller drage den lære, at spørgsmålet om opsamling af ajle og møddingsvand ikke kun er et nutidigt problem, men har fundet sted tilbage til 1908, hvor sundhedskommissionen for Visby-Heltborg den 2. maj mødte op til besigtigelse af en dam, som var beliggende i skellet mellem to

landbrugsejendomme. På den ene ejendom havde man for lidt vand, og havde derfor ledt vand fra dammen til ejendommens brønd, men da dammen samtidig modtog møddingsvand og ajle fra nabogårdens svinesti, og da naboen ikke var til sinds at ændre dette forhold, blev der indgivet klage til sundhedskommissionen. Sagen kunne synes oplagt, men ikke desto mindre nåede man frem til følgende afgørelse:

"Sundhedskommissionen kunne ikke afsige nogen bestemt kendelse, da NN's gård ligger således, at det næsten er umuligt at få ajlen og møddingsvandet afledet andetsteds hen."

Denne besynderlige afgørelse kunne klageren ikke leve med, og klagede derfor sin nød til Hassing-Refs Herredskontor i Vestervig. Fra Herredskontoret bad man sundhedskommissionen om påny at se på sagen, og der blev derfor berammet en ny besigtigelse på åstedet til den 22. maj 1909, - et helt år efter det første møde. Da dagen oprandt, mødte sundhedskommissionen op, og de to naboer var til stede. Klageren erklærede sig fremdeles utilfreds med tilledningen af ajle til dammen, og naboen måtte da modstræbende tilbyde at lede ajlen til ajlebeholderen. Sundhedskommissionen fastslog derpå, at der ikke kunne foretages videre i denne sag, men at det ifølge NN's oplysning var tvivlsomt om klageren var berettiget til at lede vand fra dammen til sin brønd, og forøvrigt havde klageren jo gravet sig en ny brønd, hvorfra han fik vand til sin husholdning!

Første WC i Sydthy?

I dag regner enhver det som en selvfølge at have vandskylende toilet, men denne tekniske indretning har kun godt 75 år på bagen her i Sydthy, hvorimod den i hovedstaden og de større byer har været anvendt i knap 100 år i de mere velstillede hjem.

Ifølge Hurup sundhedskommissions protokol blev det første vandskylende toilet installeret i "det nye posthus", Hvor nu Erhvervs- og Turistkontoret har til huse. Den gamle protokol beretter:

I Anledning af en Forespørgsel fra Bygningskonduktør Jensen, Hjørring, om Sundhedskommissionens havde noget at erindre imod et Anlæg af 1 Stk. w.c. i den nye Postbygning i Hurup, afholdt Kommissionen et Møde i Posthuset. Da det var noget nyt, havde Formanden formaaet Dr. V. Kjær til at give

Vandskylende toilet med højsiddende cisterne.
Engelsk udgave fra århundredskiftet.

Møde samtidig. J. Højris var ikke mødt. Dr. V. Kjær og de mødte Medlemmer vidste ikke noget at erindre mod, at et tilstrækkeligt Septik-Tank havde Afløb til den store Kloakledning.

Hurup d. 6te Maj 1910

Karl Hyldahl H. I. Jørgensen

Det har været et festligt syn, at se denne deputation møde frem på posthuset for at indvie dette tekniske vidunder, og man kan gætte på, at den såkaldte sagkyndige, læge Vilhelm Kjær, har fået lov til som den første at trække i snoren og udløse den kraftige brusen af strømmende vand, medens sundhedskommissions medlemmerne undrende har set til. For at forebygge lugtgener har den projekterende foreskrevet og fået gennemført, at afløbet fra WC skulle passere en septiktank inden udledning til byens kloak. Posthusets nye toilet må åbenbart have været en succes, for allerede det følgende år nævnes det, at der er installeret flere WC'er. Dog har ikke alle forstået nødvendigheden af at lade afløbet passere en septiktank inden udledning til kloak. På mødet d. 19. aug. 1911 vedtog man at henstille til sognerådet, at der i kommunens bygningsvedtægt blev indføjet et generelt krav om septiktank ved installation af WC for at hindre lugtgener.

Smitsomme sygdomme Hovedformålet med indførelsen af loven om sundhedsvedtægter var

at hindre udbredelsen af smitsomme sygdomme, men det er kun få steder, man støder på udbrud. Sundhedskommissionen for Skyum-Hørdum havde således gennem formanden, læge G. F. Bloch fra Koldby, ved skrivelse af 10. dec. 1891 pålagt formanden for skolekommissionen straks at bevirke begge skoler i Skyum lukket, fordi der i Skyum-området hærgede en ondartet epidemi af difteritis, strubehoste og skarlagensfeber.

I det følgende år, d. 5. sept. 1892, var Visby-Heltborg sundhedskommission til et fællesmøde i Hurup, hvor det oplystes, at der i den sidste del af sommeren havde grasseret kolera flere steder i Europa, og at sygdommen havde optrådt særlig epidemisk i Hamborg, i landets umiddelbare nærhed, - og da der tillige var forekommet et enkelt tilfælde i Århus, vedtog man "at være yderligere agtpågivende og holde vaagent øje med de sanitære Forhold heri Kommunen." I samme forbindelse havde sognerådet sikret sig lokaler til anbringelse af eventuelle kolerapatienter ved at leje sig ind i et ledigt hus i Heltborg.

Hurup hovedkloak - Visby Å

De fleste kender Visby Å som det vandløb, der begynder o. Hurup kirke og løber nordpå, men færre tænker over, at den faktisk har sit løb under det meste af byen. Den begynder ude omkring landboforeningen og løber østpå, modtager et sidetilløb fra Birkekæret, løber under banen og videre langs Bredgade og drejer derefter nordpå og bag om Hurup kirke. I begyndelsen var den et åbent vandløb, men da byen efter thybanens anlæggelse fik en hastig vækst, fulgte dermed også et tilsvarende voksende behov for afledning af spildevand. På grund af lugtgenerne overbyggedes åen med murstenshvælv, hvis overside endnu stedvis kan ses i de kældre, som den passerer igennem på sin vej gennem byen. Denne overdækning gik i første omgang kun til kvarteret omkring Kirkevej / Mejerivej, medens den videre strækning nordpå, forbi den forlængst nedlagte landbrugsejendom "Aldershvile" og videre langs præstegårdens have var et åbent vandløb. Netop denne åbne strækning har ifølge protokollen været et stridens æble.

I sommeren 1898 klagede præsten i Hurup over den ulidelige stank fra åløbet, og sundhedskommissionen foretog d. 19. juli en besigtigelse af forholdene og måtte give præsten

Hurup kirke inden ombygning af tårn, formentlig omkr. 1910? Billedet er optaget, hvor Toftegade i dag ud-munder i Kirkevej. Bag drengen, som står på Kirkevej, ses gården »Aldersbølle«s kornmark, og bagved en høj træbeplantning, som næsten skjuler præstegården.

medhold i klagen, og fandt åens tilstand ”i høj Grad utilbørlig og Sundhedsfarlig Stank”. Det bestemtes at give alle bredejere påbud om at oprense åen til bundbredde mindst i ½ alen, og at alle, som tillodte spildevand, skulle holde deres rør oprensede, og disse foranstaltninger skulle være udført inden 8 dage.

Det må åbenbart ikke have været tilstrækkeligt, for allerede året efter, d. 31. juli, trådte sundhedskommissionen atter sammen på begæring af herredsfogeden for at se på forholdene. Det har åbenbart været noget af en ubehagelig affære, for kommissionen fandt det nødvendig at give 18 grundejere skriftligt pålæg om inden 8 dage at oprense deres slamkister og udløbsrør.

Så var der ro om sagen en tid, men i marts 1905 klagede sognepræsten atter over ”Sundhedsfaren ved den Tilstand, hvori Aaløbet gennem Hurup By forbi Præstegaarden befandt sig.” Sundhedskommissionen skulle besigtige forholdene d. 16. marts, men mødet udsattes 14 dage, og på det næste møde besluttedes det, at sende et andragende til sognerådet om at rørlægge strækningen fra byen og ud forbi præstegården indtil Bransholmvejen. Dette andragende behandledes i sognerådet allerede den 10. april, hvor man besluttede at yde et tilskud på 250 kr. til rørlægning af 170 alen (= 107 m) forbi præstens have, medens de resterende udgifter efter sognerådets opfattelse burde afholdes af præsteembedet. Sognerådets tilbud har åbenbart været for lille, for der blev i alt fald ingen rørlægning i den omgang, for i en fornyet klage af 25. maj 1916 hedder det: ”Kloakafløbet fra Hurup Stationsby, der indtil medunderskrevne Partikulier (= person, der lever af sin formue) C. P. Jensens Grund paa Kirkevejen her i Byen, er lukket, og som af min Formand for egen Regning blev overdækket

fuldstændig, saa langt min Ejendom naar, løber derefter i aaben Grøft videre gennem forskellige Haver, sidst gennem Præstegaardens Have og Eng. Ved Vintertid, hvor der er stærkt Løb gennem Kloakken, generer den aabne Kloakledning mindre, men ved Sommertid, naar Løbet er svagt, er der en ganske frygtelig Stank fra den, ikke at tale om, at dette Forhold i høj Grad er sundhedsfarligt. I fornævnte Anledning tillader vi os at anmode Sundhedskommissionen om at foranledige dette - formentlig ulovlige - Forhold ændret, saaledes at Kloaken bliver overbygget om muligt helt til Brandsholmvejen.

Hurup, 25/5 1916

(5 underskrifter)”.

Sundhedskommissionen så på forholdene den 16.6., og fandt forholdene i høj grad uheldige, og sendte en skrivelse til sognerådet, idet det blev foreslået, at der burde foretages rørlægning af den manglende strækning indtil 150 alen syd for Brandsholmvejen. Endvidere blev det fremført: ”Selvfølgelig kan Rensning af Kloakvandet ogsaa foretages ved Hjælp af et Filteranlæg, men dette vil formentlig blive dyrere end at forlænge Kloakledningen.”

Sognerådet behandlede sagen d. 11. juli 1916, hvor det vedtoges at anmode sundhedskommissionen om på kommunens bekostning at lade udarbejde et overslag over udgifterne, dels ved forlængelse af rørlægningen, og dels ved etablering af et biologisk filteranlæg. Sundhedskommissionen overdrog nu overbanemester Buch at udarbejde et sådant overslag, men dette har åbenbart forekommet sognerådet for dyrt, for i 1922 dukker sagen påny op. Denne gang har præsten sat trumf på og foranlediget sin foresatte, provst Dahl i Visby, til at klage over forholdene, og d. 17.6.1922 mødte sundhedskommissionen op på åstedet for at danne sig et indtryk af tingenes tilstand. Det nævnes samtidig, at sognerådet i 1916 fik forelagt et overslag, som blev henlagt trods sundhedskommissionens protester. Ved besigtelse af forholdene fandtes følgende:

”Bækken, der er ca. 1 Alen bred, løber gennem et lille Engdrag og derfra gennem Præstegaardens Have ca. 30 Alen (= ca. 19 m) fra Præstegaardens Stuehus. Den danner som sagt Afløb for Byens Hovedkloak, som har Tilløb fra Mejeriet, flere Slagterier og talrige WC'er. Ved Undersøgelsen var der en

gennemtrængende Stank i Bækkens Omgivelser. Dens Vand var gulbrunt med Tilblanding af Blod og dannede en langsomt flydende grumset Strøm af ca. 15 Ctmtr. Dybde.

Sundhedskommissionen maa nu som tidligere formene at Bækken i sin nuværende Tilstand er en stor sanitær Ulempe og rummer utvivlsom Sundhedsfare. Særlig for Præstegaardens Vedkommende skal man udtale, at denne efter Kommissionens Formening er utjenlig til Beboelse saa længe Bækken ikke er overdækket. Kommissionen skal derfor endnu en Gang tillade sig indtrængende at henstille til Sogneraadet snarest at søge de ovennævnte Forhold afhjulpne ved at forlænge Hovedkloaken gennem Aldershvile Eng og Præstegaardens Have indtil 150 Alen Syd for Brandholmvejen."

Efter denne kraftige opfordring holdt sognerådet et møde på åstedet d. 17.7.1922, men da de berørte lodsejere (præsteembedet, ejeren af gården "Aldershvile" samt to øvrige lodsejere grænsende op til vandløbet) ikke var villige til i fællesskab at udrede halvdelen af udgifterne til rørlægning, ønskede kommunen ikke at yde tilskud.

Herover blev sundhedskommissionens medlemmer så fortørnede, at man bad om hjælp ved Thisted Amt, som anmodede om en redegørelse fra sognerådet om sagen. Ved sognerådets følgende møde d. 31.7. vedtog man at svare, at sognerådet også anså en ordning af forholdene for at være ønskelig, og man gav tilsagn om, at kommunen ville yde $\frac{1}{3}$ af udgifterne, medens den anden trediedel skulle dækkes af de tilstødende lodsejere, som ville få en fordel af det åbne vandløbs rørlægning, medens den sidste trediedel skulle dækkes af de lodsejere i stationsbyen, som var medvirkende til

de uhygiejniske tilstande (herunder ikke mindst mejeriet, slagterierne mfl.). Denne model har åbenbart heller ikke kunnet vinde gehør, så man vedtog, at lade en landvæsenskommission søge at løse knuden, og d. 9. okt. 1922 sluttedes efter nogen forhandling forlig, således at kloakledningen skulle forlænges ca. 400 m forbi "Aldershvile" og præstegaarden. Kommunen skulle betale $\frac{2}{3}$ af det samlede beløb, de to mindre lodsejere hver 100 kr., og af det resterende beløb skulle præsteembedet betale de to trediedele og ejeren af "Aldershvile" den sidste trediedel. Kommunen skulle lade arbejdet udføre og forskudsvis afholde udgifterne, herunder honorar til vandsynsmændene og landvæsenskommissionen, hvorefter lodsejerne skulle afdrage deres beløb ligeligt over 10 år og med forrentning af restgælden med 5 % p.a. Kommunen skulle påtage sig vedligeholdelsen.

Dermed var der sat punktum efter næsten 25 års kamp for at få denne strækning rørlagt.

Kilder

Følgende sundhedskommissionsprotokoller:

Hurup 1888 - ca. 1930.

Visby-Heltborg 1888 - 1910.

Skyum-Hørdum 1891.

Hurup Kommunes beslutningsprotokol 1916-1923.

Geodætisk Instituts kort 1:20.000 1882.

Litteratur

Lokaladministrationen i Danmark; Administrationshistoriske studier nr.

11. Rigsarkivet 1985. G. E. C. Gads Forlag.

Håndbog for Sundhedskommissioner 1964-65. E. Svenson & Co. Forlag, Kbh. 1964.

Kilde: Sydthy Årbog 1986, side 44-50.